

شرح زندگانی من

یا

تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجاریه

نویسنده: عبداللہ مستوفی

... فی الواقع در این عصر بلکه در عصور متقدمه من نویسنده

باین شیرینی و باین جذابی و باین گیرندگی هر چه فکر میکنم

سراغ ندارم... محمدتهدری

مستخرج از نامه خصوصی به نویسنده کتاب

پیشگفتار

پدرشاد روزنامه عبده استونی نویسنده این کتاب روز آدینیه بیت چهارم از ماه بهار و سیصد و بیست و نهمی

در سن بمقارده چهار سالگی بکشمه قلبی چشم از جهان فرو بست در آرامگاه خانوادگی در محن حضرت عبدا لعظیم بخاک سپرده شد.

آن مرحوم پس از نخستین چاپ این کتاب بواسطه علاقه و بسگی وافر که بزبان شیرین و فرنگت از مجتهد ادب فارسی داشتند

به پرداخت و صیقل آن دست زدند و در مواردی که لازم بود بر آن حاشیه نوشتند اما بدستخانه بطور کامل باین کار توفیق نیافتند

بیش از دو جلد تمام شده بود که اجل مملکت نداد و فرسایان یافت.

نوشته‌ای که در پائین صفحات بنظر میرسد همه بخط خودشان مبادا بوده و در حقیقت یادداشت‌هایی است که در نظر داشتند

بعد از آنها را پرداخت و دستکاری نمایند.

فهرست مندرجات

اسلاف من در سلطنت آقا محمدخان قاجار

از هر طرف هسته پرت کنند بدماغ لله	۲	لیاقت وصحت عمل موجب ترقی است
۲۹ میخورد	۳	اسلاف آقا محمدخان قاجار
۲۹ حیلۀ شاهانه	۴	افکار آقا محمدخان
۳۰ مسابقۀ نرمی پا	۶	شکار وسیلۀ فرار
۳۰ اعطای لقب	۶	تدارک مقدمات سلطنت
۳۰ جهانگشائی فتحعلیشاه	۸	توجه آقا محمدخان بجانب شیراز
دولت ایران در انتخاب والی بغداد و سلیمانیه	۸	دو حریف
۳۲ مداخله میکرده است	۹	شجاعت
۳۲ جنگ با گرجستان جنگ باروس بود	۹	تدبیر
قربان ! شمشیر مکش که عالم خراب خواهد شد	۹	اگر شب یکساعت بلندتر بود
۳۳ آس بازی سواره	۱۰	با کمال افسوس وسیلۀ خیانت از دست رفت
۳۵ اونی که فیل میخرد رفت !	۱۱	عاقبت لطفعلیخان زند
۳۵ بذله گوئی فتحعلیشاه	۱۱	آقا محمدخان همه کاره سلطنت خویش بود
۳۶ کجا میروی ؟ همانجا که بودم !	۱۳	عشق آقا محمدخان بجواهر
۳۶ پناهای فتحعلیشاه	۱۴	میزبانی منحصر بنادرشاه نیست
۳۶ از حاجی ابراهیم بهره میز	۱۴	اخلاق آقا محمدخان
۳۸ عیال تمام فارس رحمت خدا رفته	۱۵	کار این کشور تباه است
۳۸ صدراعظم فتحعلیشاه	۱۶	آبگوشت افشاری
۳۸ دروغهای تاریخی	۱۶	زهرمار از لب دیگ بر نمیگردد
۳۸ اسم قران از کجا آمده است	۱۷	شهر تهران
۳۹ سیدالشهداء سید بود اما اخوی نبود	۱۷	امیرنشینهای حول وحوش ایران
۳۹ دریغ از عباس میرزا	۱۸	قتل آقا محمدخان در شوشا
۳۹ ولیعهدی محمد میرزا	۲۲	شاعری کتابخوان شاه
۴۰ اولاد میرزا اسمعیل مستوفی	۲۲	با اینکه اسب میرزا قوی است از ارس نمیتواند بگذرد
۴۰ خانۀ میرزا اسمعیل کجا بود ؟	۲۳	پیشه وسیلۀ معیشت است
۴۰ پسر ارشد میرزا اسمعیل	۲۴	اسلاف من در سلطنت فتحعلیشاه
۴۱ مرگ فتحعلیشاه	۲۶	تأسیسات دورۀ قاجاریه
	۲۸	اولاد فتحعلیشاه

اسلاف من در سلطنت محمد شاه	
۴۲	سبب قتل قائم مقام
۴۳	مؤسس دین بهائی
۴۴	قائم مقام زنده کننده نشر فارسی بوده است
۴۴	استادان خط تحریر شاگردان قائم مقامند
۴۵	صدارت حاجی میرزا آقاسی
۴۵	پیشگویی عجیب
۴۵	بازهم محاصره بی نتیجه هرات
۴۶	ناخوشی محمد شاه
۴۷	عملیات حاجی میرزا آقاسی
۴۸	گاو میش حاجی میرزا آقاسی
۴۹	برای من آب ندارد برای تو هم نان ندارد؟
۴۹	دلو حاجی میرزا آقاسی
۵۰	باغ عباس آباد
۵۰	شوخی وزیر لشکر با صدر اعظم
۵۱	اصطلاحات عامیانه منبع تاریخ است
۵۱	اخلاق محمد شاه
۵۲	حقیقت ساسی محمد شاه
۵۴	اقتدار میرزا اسمعیل در مالیه
۵۴	قناعت و سادگی زندگی میرزا اسمعیل
۵۵	محمد شاه و شاعر شیرازی
۶۴	فوت محمد شاه
اسلاف من در سلطنت ناصرالدین شاه	
۶۵	شاه مرد؟ زنده باد شاه!
۶۵	عاقبت حاجی میرزا آقاسی
۶۵	صدارت میرزا تقیخان
۶۶	فتنه حسن خان سالار در خراسان
۶۷	دفع فتنه سالار
۶۸	نظم مالیه کشور
۶۹	اصلاح ارتش ایران
۷۰	اقدامات فرهنگی امیر نظام
۷۰	وصول بقایای دوره قبل
۷۲	امنیت راهها
۷۳	منع استعمال مسکر
۷۴	هوش امیر نظام
۷۵	تأسیس چا پارخانه یا اداره پست
۷۵	شال امیری
۷۵	مرعوب کردن شاه از امیر نظام
۷۵	عزل امیر نظام و صدارت میرزا آقاخان
۷۶	قتل امیر نظام
	تصویری که از امیر نظام در دست است کار
۷۶	ناصرالدین شاه است
۷۷	حمله بایبیها بشاه
۷۷	فوت میرزا اسمعیل مستوفی
۷۸	پدرم جان شین جدم شد
	دستمال کاغذ میرزا نصرالله بوی محرری
۷۹	میدهد
	ما موریت عباسقلیخان سیف الملک به
۷۹	پطرز بورغ
۷۹	پخت و پز سفیر کبیر
۸۰	خان چه میکند؟ خان میچشد!
۸۰	با گاژ زیاد سفیر کبیر
	امتیازات اعطائی بصدراعظم و کس و
۸۰	کارش
۸۱	بی انضباطی کارها
۸۱	قتل خان خویه
۸۲	یاغی شدن افغانها از ایران
۸۳	فتح هرات
۸۴	حمله انگلیسها بسواحل خلیج فارس
۸۵	مذاکرات صلح
۸۵	دریغ از بی خبری
۸۵	عقد صلح
۸۵	تو گرو بردی اگر جفت واکر طاق آید
۸۶	نتیجه تأسیسات فرهنگی امیر نظام
۸۶	کشیدن تلگراف در ایران
	آثار صدارت میرزا آقاخان، برنج صدری و
۸۷	کلاه خراسانی

۸۷	عزل میرزا آقاخان
۸۸	اول کابینه وزراء در ایران
۹۱	تأسیس سفارتخانههای مقیم در اروپا
	فرمان شاه در برقراری یکی از حقوق
۹۱	بشری
۹۲	تشکیل مصلحتخانه
	شاه میخواهد خود بعراض مردم رسیدگی
۹۲	کند
۹۳	شکست مرو
۹۵	مجازات قوام الدوله
۹۶	مراجعت فرنگ رفتهها
	شاه از گرفتن جشن ولیمهدی خودداری
۹۶	میکند
	امتیازات دولتی
۹۷	تأسیس نشانهای اقدس و قدس و مقدس
۹۸	لباس رسمی
۹۹	طرز دادگستری در ایران
۱۰۱	تعدی در وصول مالیات
۱۰۱	تعدی در سر باز گیری
	شاه مجدداً بخیال تعیین صدر اعظم
۱۰۳	میافتد
	باز خطش!
۱۰۴	بتمثال همایون هم
۱۰۵	نام همه زنده جاوید باد
۱۰۵	سفر خراسان
۱۰۸	سفر شاه به گیلان
۱۰۹	رابطه منظم بین ایران و اروپا
۱۰۹	مسافرت شاه بعثیات
۱۱۰	قحطی عمومی در ایران
۱۱۱	تأسیس مجلس دارالشوری کبری
۱۱۵	سپهسالاری مشیرالدوله
۱۱۶	صدارت مشیرالدوله
۱۱۷	اصلاحات مشیرالدوله
۱۱۸	تأسیس نشان شیر و خورشید
	دولت ایران دولت مقننه میشود
۱۲۰	مسافرت اول شاه بفرنگ
۱۲۷	استعفای صدراعظم
۱۲۹	ورود مجدد آقا بکار
۱۳۰	وزارت خارجه مشیرالدوله
۱۳۱	طرز راه انداختن ارباب رجوع
۱۳۲	هیئت وزرای مختار
۱۳۴	تقسیم کار بین دورقیب
۱۳۵	صندوق عدالت
	حکومت نایب السلطنه و وزارت
۱۳۷	میرزا محمود در تهران
۱۳۸	تأسیس وزارت گمرک
۱۳۹	پالان پلو
۱۳۹	تأسیس وزارت فوائد عامه
۱۳۹	تأسیس وزارت تجارت
۱۳۹	نصیرالدوله (پدر)
۱۴۲	امتحان آخری در برقراری هیئت وزراء
۱۴۳	بنت غندی را من باید بنویسیم
	تنظیم کارهای وزارت جنگ و وزارت
۱۴۴	خارجه
۱۴۶	سفر دوم ناصرالدینشاه بفرنگ
۱۴۶	تریبیم ویرای اختراعی ناصرالدینشاه
۱۴۹	عاقبت کشتی گیری دوپهلوان پیر و جوان
۱۵۰	مستوفی الممالک هفت ساله
۱۵۱	صدارت میرزا یوسف
شرح زندگانی من در سلطنت ناصرالدین شاه	
۱۵۲	تولد
۱۵۴	شیر خواری
۱۵۴	بی بی هراتی
۱۵۵	پیداشدن ستاره در نزدیک ظهر
۱۵۶	تصفیه حساب در تاریکی
۱۵۶	شاهزاده صمد

۱۸۴	ورود به پترزبورگ
چرت بی انتظار ساعت مرا ناخوش	
۱۸۵	قلمداد کرد
۱۸۵	بار حضور رسمی
۱۸۵	در فشانى كاكوفسوف
۱۸۶	بالت واپرای پترزبورگ
۱۸۷	ببعلاقی من بنشان
۱۸۷	عزیمت از پترزبورگ بلندن
۱۸۸	شهر برلن
۱۸۸	تاریخ تولد نورچشمی تخم مرغ
۱۸۹	سرعت عمل در حمل و نقل
۱۹۰	تشریفات ورود بخاك انگلستان
۱۹۲	پو کینگهام پالاس هتل
۱۹۳	برنامه اقامت ما در لندن
۱۹۳	دیدار وزیر امور خارجه
۱۹۳	بار حضور رسمی
۱۹۴	يك سؤال بجا
	اهداء نشان سن ژرژ سن ميشل برای
۱۹۵	سفیر کبیر
۱۹۶	مهمان نوازی پادشاه انگلستان
	حسن برخورد ادوارد هفتم پادشاه انگلستان
۱۹۷	اهداء تاج گل بقبر مادر شاه
۱۹۹	قصر ویندزور
۲۰۰	کلیسای قصر ویندزور
۲۰۱	گردش در شهر
۲۰۴	باغ حیوانات
۲۰۵	الحمراء
۲۰۶	موزه بریتانیا
۲۰۷	اپرا
۲۰۷	هاید پارک
۲۰۸	کلوپهای لندن
۲۰۸	شماره خانه در کوچه های لندن زیاد است
۲۰۹	رعایت مریض
۲۰۹	راه بندان یکساعته
۲۱۰	مگر شما وقتی نظامی بوده اید ؟
۲۱۰	محاکم حقوقی لندن
۲۱۰	محکمه جنایت
	خواهر زاده ژنرال اسلید و خواهران
۲۱۵	مسیو پارکر
۲۱۶	مجلس ملی انگلستان
۲۱۶	مشق و سان
۲۱۷	سلام رسمی
۲۱۸	مهمانی شارژدافر ایران
۲۱۹	عزیمت از لندن
۲۱۹	اقامت سه روزه در کاله
۲۲۰	ملت فرانسه در ولایاتست نه پاریس
۲۲۰	جشن ورزشی در کاله
۲۲۱	عزیمت به پاریس
۲۲۲	مرخصی پیشرس
۲۲۳	مقایسه کوچکی بین پاریس و لندن
۲۲۴	بار حضور رسمی
۲۲۵	شام رئیس جمهوری
۲۲۶	نهار وزیر امور خارجه
۲۲۶	اپرای پاریس
۲۲۷	مجلس شورای ملی
۲۲۷	موزه و مغازه لوور
۲۲۸	کافه ارمونویل
۲۲۸	استفاده من از مرخصی
۲۲۹	چهاردهم ژوئیه
۲۲۹	از تماشای دریا بل خیلی خوشوقتند
۲۳۰	عمل میرزا علی کبرخان
	تدارك حاشیه برای ترجمه انقلاب کبیر
۲۳۱	فرانسه
۲۳۱	تماشای برج ایفل
۲۳۲	زنده باد ایران
۲۳۲	ورسای
۲۳۳	ملاقات یکی از هموطنها
۲۳۶	باطل شدن عمل جراحی

۲۳۷	با اینکه دکتر عبداللطیف گیلک است
۲۳۷	چلو را بد میپزد
۲۳۸	حاجی میرزا محمد خراسانی
۲۳۹	عزیمت به پترزبورگ
۲۴۰	شهر مونیخ
۲۴۲	وین پایتخت اطریش
۲۴۳	همکوبه من در واگن لی که بود ؟
۲۴۴	رفنار مأمورین سرحدی روسیه
۲۴۷	اوضاع ایران
	قتل امین السلطان - فوت مشیرالدوله
	اعلان معاهده ۱۹۰۷ روس و انگلیس
۲۴۷	انگلیس
۲۴۸	وقعه میدان توپخانه
۲۴۹	انجمن های تهران
۲۴۹	روزنامه ها و سخنرانیها
۲۵۰	روحانیون هم مستبد و مشروطه دارند
۲۵۰	اصلاح بودجه کشور
۲۵۲	رواج سلام و صلوات در انجمنها
۲۵۲	وضع سفارت بعد از مشیر الملک (مشیرالدوله)
۲۵۳	خانه اسد بهادر
	ایزولسکی وزیر و سازانف معاون وزارت خارجه
۲۵۴	خارجه
۲۵۵	برای پیشرفت هر کار انگاره و نظم لازم است
۲۵۶	وبای روسیه
۲۵۶	بی عمامه هم میشود زن عقد کرد !؟
۲۵۸	بی سیاستی آزادیخواهان
۲۵۸	رفنار روسها بعد از معاهده ۱۹۰۷
۲۵۹	بریکاد قزاق ایران
۲۶۰	توطئه محمدعلیشاه بر ضد ملت
۲۶۱	غافلگیر شدن آزادیخواهان
۲۶۲	آزادیخواهان بعد از بمباران مجلس
	تشکیل کانون آزادیخواهان ایرانی
۲۶۳	در پاریس
۲۶۳	شاه در باغ شاه
۲۶۴	بیشرفت مقاومت تبریز
۲۶۴	نشریات آزادیخواهان
	مفخم الدوله وزیر مختار جدید ایران
۲۶۵	در پترزبورگ
۲۶۷	بعد از ورود مفخم الدوله
۲۶۸	فضولی خبرنگار روزنامه نوبی ورمیا
۲۶۸	یک نفر روس سرخ
۲۷۰	خون جوانی و پیری
۲۷۰	وسيله برای جواب بخبرنگار فضول
۲۷۱	سفارت کبرای زورکی
۲۷۴	عکس العمل بمباران مجلس
۲۷۴	فتح اصفهان و گیلان
	شاه هنوز در افکار مستبدانه خود
۲۷۵	مستغرق است
۲۷۶	آزادی اتباع خارجه
۲۷۷	چند کلمه حرف رک و راست ولی خودمانی
	پیاپی شدن عده ای از قشون روس در ساحل گیلان
۲۷۹	افدام محمد علیشاه در باز کردن مجلس
	حرکت قشون آزادیخواه از دمرکز خود بجانب تهران
۲۸۰	قبل از ورود به ختیارها و مجاهدین
۲۸۰	تهران
۲۸۳	ورود قشون آزادیخواه به تهران
۲۸۶	بعد از غلبه آزادیخواهان
	شرح زندگانی من در سلطنت سلطان احمد شاه
۲۸۹	تعیین تکلیف شاه مخلوع
۲۹۰	انتخابات
۲۹۱	مرمت محل مجلس شورای ملی
۲۹۲	احضار من به تهران
۲۹۳	بعد از ورود به تهران
۲۹۴	اوضاع وزارت خارجه
۲۹۴	جمله معترضه
۲۹۶	دنیای طلب

۴۳۸	تسلیم تبریز	۵۰۳	بحران
۴۳۹	خبر فتح آذربایجان در تهران	۵۰۴	کابینه دوم قوام السلطنه
۴۴۰	ورود نیروی دولتی به تبریز	۵۰۵	ایلات ایران
۴۴۱	تلگراف خبرنگار روزنامه اقدام	۵۱۱	مسأله اسکان ایلات
۴۴۲	چندکلمه در اطراف این خبر		فتوحات قشون دولت در آذربایجان و
۴۴۶	برای آنکه توی بخاری رفت	۵۱۴	فتح قلعه چهریق
۴۴۸	دنباله آتیه نفت شمال	۵۱۵	اینک یادداشت افسر دخیل در قضا یا
۴۴۹	ولک! من از آن درخت محکمتر نبودم!		بازهم لزوم مستشار خارجی برای ایران
۴۵۶	رجال! خیر! بلکه رجاله	۵۲۷	خودنمایی میکند
۴۵۹	خرد و ریزهای تاریخی		استخدام دکتر میلیسپو برای ریاست
۴۶۱	عزاداری سردار سپه	۵۲۷	کل مالیه
۴۶۲	پرستاری بیمار	۵۳۵	حمله مجلس بسردار سپه
۴۶۶	سقوط کابینه قوام السلطنه	۵۳۷	نطق معتمدالتجار در مجلس
۴۶۸	کابینه مشیرالدوله	۵۴۴	نصق رئیس مجلس
۴۶۹	مسافرت دوم سلطان احمدشاه بارو پا	۵۴۶	مراجعت سلطان احمدشاه به ایران
۴۶۹	مصدق السلطنه والی آذربایجان	۵۴۷	سان و رژه
۴۷۱	قدری از خودم بنویسم	۵۴۷	چند کلمه از قوانین کلی ارتش
۴۷۴	هرمتاعی ز کشوری خیزد	۵۴۹	سقوط کابینه قوام السلطنه
۴۷۶	اشتغال من بر ریاست دیوان محاکمات مالیه	۵۵۰	کابینه مستوفی الممالک
۴۷۷	جریان کار دیوان محاکمات	۵۵۰	پیمان تجارتنی ایران و شوروی
۴۷۸	اداره محاسبات وزارت مالیه	۵۵۲	تزلزل کابینه مستوفی الممالک
۴۸۲	تشخیص عایدات	۵۵۶	نطق مستوفی الممالک رئیس الوزراء
۴۸۳	خزانه	۵۶۰	کابینه مشیرالدوله و ختام مجلس چهارم
۴۸۴	کمیسیون تطبیق حوالجات	۵۶۱	نطق رئیس الوزراء
۴۸۴	مدیر کل وزارت مالیه	۵۶۱	نطق سلیمان میرزا
۴۸۵	گمرک	۵۶۲	نطق مدرس
۴۸۵	ضرایحانه	۵۶۳	نطق رئیس مجلس
۴۸۶	کارشکنی های عمدی	۵۶۳	ورود مشیرالدوله بکار
۴۸۶	مسبب کودتا منم	۵۶۳	تعقیب قوام السلطنه
۴۶۰	ابلاغیه وزارت جنگ	۵۶۵	تصویب نامه هیئت وزراء
۴۹۲	جلوگیری از فحشاء	۵۶۵	بیانیه وزارت جنگ
۴۹۷	تحصن معدودی در سفارت روس	۵۶۵	این تعقیب چه نتیجه بار آورد؟
۴۹۹	نزاع مسلمان و یهودی	۵۶۶	استعفای مشیرالدوله
۵۰۱	بی اهمیتی متحصنین سفارت روس	۵۶۷	زیاست وزرای سردار سپه
۵۰۱	مقدمات سقوط کابینه مشیرالدوله	۵۶۷	تصمیم ملوکانه
۵۰۳	سقوط کابینه مشیرالدوله	۵۷۰	ورود سردار سپه

۵۷۰	اولین بیانیه ریاست وزراء	۵۷۰	ترقی قدرت سردار سپه بوسیله برقراری
۱۷۱	جلوگیری از تشبثات بخارجی	۱۷۱	حکومت نظامی
۵۷۵	شوسه بین تبریز و زنجان	۵۷۵	فشار سردار سپه باقلیت
۵۷۶	خانهای ما کو	۵۷۶	استیضاح مدرس از سردار سپه
۵۸۱	اخراج و ستداهل از نظمی	۵۸۱	خوزستان
۵۸۲	اقدامات بلدی سردار سپه	۵۸۲	شیوخ عربستان
۵۸۲	بقیه انتخابات و افتتاح مجلس پنجم	۵۸۲	شیخ خزعل
۵۸۳	ملت جمهوری می خواهد	۵۸۳	کمیته قیام سعادت
۵۸۵	مبارزه در مجلس	۵۸۵	نامه مدرس بخزعل
۵۸۸	واقعات خارج از مجلس	۵۸۸	مسافرت جنگی سردار سپه بخوزستان
۵۸۹	منهم سوسیالیست بودم	۵۸۹	چندتا سؤال مهم
۵۹۳	در دربار	۵۹۳	معرضه
۵۹۴	در بازار	۵۹۴	دنباله مطلب
۵۹۵	تفأل	۵۹۵	ژنرال یسیم
۵۹۵	شنبه سوم حمل ۱۳۰۳	۵۹۵	قانون اصلاح تقویم
۶۰۰	دیدار عید زورکی	۶۰۰	نسخ القاب
۶۰۱	بیانیه سردار سپه	۶۰۱	لقب نخواسته
۶۰۱	تلگراف علمای اعلام از قم	۶۰۱	قانون نظام اجباری
۶۰۳	مدرس یا هرگز ضد سردار سپه	۶۰۳	کم بارانی و کم نانی
۶۰۴	حرفهای تخریمی مدرس	۶۰۴	قصه بازگشت سلطان احمدشاه به ایران
۶۰۵	کابینه مجدد سردار سپه	۶۰۴	سروصدای ضد قجر
۶۰۶	نظری به مجلس پنجم	۶۰۵	الفرار مالا یطاق من سنن المرسلین
۶۰۶	روزنامه ها	۶۰۶	چند کلمه ماوراء الطبیعه
۶۰۷	بازهم قدری از خودم بنویسم	۶۰۶	علی محمد امروز صبح می آید
۶۰۹	خارج شدن من از دیوان محاکمات مالیه	۶۰۷	نعلبند این ده آدم رندی است
۶۰۹	وضع مالی ما	۶۰۹	اخبار تهران
۶۱۱	تغییر در برنامه مدرسه سیاسی	۶۰۹	جلسه نهم آبان و تصویب لایحه انقراض
۶۱۲	مدرسه حقوق و سیاسی	۶۱۱	سلسله قاجاریه
۶۱۲	تأسیس جامعه فارغ التحصیل های	۶۱۲	ابلاغ قانون انقراض سلطنت قاجاریه
۶۱۲	مدرسه سیاسی	۶۱۲	اعلامیه رسمی
۶۱۳	طرفداری از دیانت	۶۱۲	قوت مادر
۶۱۶	واقعه قتل میرزاده عشقی	۶۱۳	مجلس مؤسسان
۶۱۷	سقاخانه چهار راه آقا شیخ هادی	۶۱۶	آئین گشایش مجلس مؤسسان
۶۱۹	فضولی هم آمد نیامداد	۶۱۷	نطق افتتاحیه
۶۲۳	آخرین پرده کار نفت شمال	۶۱۹	در مجلس مؤسسان
		۶۲۳	خاتمه